

Kultuurilooline Peipsimaa

Vasknarvast Võõpsuni

Peipsimaa – see on erinevad rahvused ja kultuurid, maalilised rannakülad, pühalikud pühakojad, sihvakad tuletornid, uhked mõisad, põnevad muuseumid ja põline laadakultuur.

Talvel aga paistavad Peipsi järvejäält mustade punktikestena silma kalastajad, mürravad Kummi-Jukud ja siuglevad soome kelgud.

Peipsi põhjakaldal, kohas, kus Narva jõgi Peipsist välja voolab, asub maaliline **Vasknarva** küla. Piiriäärses küla-keses püüavad külalise pilku keskaegsed kindlusevaremed, vasksed kirikukuplid ja ehe külamiljöö. Vasknarvas asub Kuremäe kloostri erakla. Püha Eelija kirikus (1873) oli sõdade ja segaduste aegu varjul Kuremäe kloostri imettegev ikoon. Kord aastas – augustis peab pisike piiriäärne Vasknarva küla külapäeva, mil keedetakse kalasuppi, lauldakse ja tantsitakse.

Vasknarvast 30 km Jõhvi poole sõites jõuame Alutagusele maile, mille üheks pärliks on kindlasti **Kuremäe**. Rahulikus, ilmakärast eemal viibivas maailmas saab oma argimõtted välja lülitada, nautida maalilist ümbrust ja külastada Pühtitsa Jumalaema Uinumise Nunnakloostrit (1895) ja rüübata tervendavat allikavett. Kloostri tähtsaim ehitis on Jumalaema Uinumise (Uspenski) peakirik (1910). Klooster on isemajandav, 2013 aastal juhib iguumenja Filareta.

Alates **Kolkjast** saab alguse teine vene vanausuliste tänavküla, kuhu kuuluvad Suur- ja Väike-Kolkja, Kasepää ning Varnja alevik. Viljakas maa ja kalarikas järv on läbi aegade kohalikele elatist andnud. Peale kalastuse, köögiviljakasvatuse on oluline olnud ka jõhvivate korjamine, meestel müürsepa- ja puutööd. Tüüpilised on kaunistustega elumud ja kõrged sibulapeenrad. Kolkjas on vanausuliste muuseum ja Peipsimaa külastuskeskus.

Kasepää alevikus asuv kunstimaja AmbulARTorium on neile, kes on innustunud fotokunstist ja vanausuliste kultuurist.

Varnja, põhiliselt vene elanikkonnaga kaluriasula, mida on mainitud 16. sajandil, moodustas küla paarsada aastat hiljem. Küla olevat nime saanud Peipsi järves asuva suure Vareseki järgi (Voroni kivi). Kivi seostatakse 1242. aasta Jäälahinguga, mida arvatakse vene kroonikakirjutajate poolt pisut liialdustega ilustatud olevat.

Varnjas asub Varnja Elava Ajaloo ja Varnja Kalameeste Muuseum, Varnja kirik oma rikkaliku ikonostaažiga on piirkonna tõeliseks ehteks. Varnja külas on aegade jooksul elanud ka eesti talupoegi, nende ehitatud veskid pakkusid teenust kaluritele. Varnjast enam otse lõuna poole ei pääse – edasi algab Emajõe Suursoo.

Ahunapalu–Mehikoorma vahel on valdavad liivased ja liivsaviged järvetasandid. Peipsi olla vanasti Mehikoorma juures nii kitsas olnud, et eesti talupere-naisele kes Venemaa külast leivalabidat küsinud, ulatatud see üle kraavisarnase veekogu. Mehikoormas asub Peipsimaa kõrgeim tuletorn (1938).

Enam kui 2500 elanikuga **Räpina** linn on kuulus oma parkide ja aedade poolest. Kiirevoolulise Võhandu jõe Räpina paisul paiknevad sae- ja jahu- ja paberiveski. 1873. aastal läks käiku paberivabrik, mis töötab ümberehitatult tänaseni. Paberiveski kasutas toorainena kaltsu, mida ostsid ümberkaudsetelt elanikelt kokku „potisetod“. Räpina paberile trükiti ajalehte Postimees, Sakala ja Olevik, Eesti esimene üldlaulupeo trükised ja 1918. aastal osa Eesti vabariigi rahatähtedest.

Räpina mõis asutati 1582. aastal. Mõis on kuulunud Oxestienadele, Löwenwoldedele, Richteritele ja Siversitele. 1850ndail ehitatud hilisklassitsistlikku härrastemaja kutsutakse Sillapää lossiks. Mõisa juurde kuulub 8 ha suurune mõisapark ja uhke valge luigena Musitempel. 1919. aastal läks mõis taas riigi omandusse ning varsti asus sinna Räpina Aianduskool.

Võõpsu tänavküla on kujunenud Võhandu jõe parempoolsele kaldale ning on justkui värv Setomaa piiril. Võõpsu oli tuntud oma sadama, kuulsate laadade, potitehase, mootorveski ja nahaparkimistöökodadega. Ajaloost on teada, et siitkandi kalureid sidus tindi-püügileping, mis kohustas kala püüdma Petseri kloostri. Igal aastal peetakse siin mitmeid kalapüügivõistlusi ning kalameeste päevi.

Alutagusel on rahulikus läbisaamises elanud üksteise kõrvalt mitmed eri rahvused. **lisaku** kandi külade esimesteks asukateks 11. sajandil olid vadjalased. Vadjalased, segunedes venelastega, löid omanäolise poluvernikute kultuuri. See väike rahvakild võt-tis omaks luteri usu, aga pidas siiski kinni paljudest vene tavadest ja kõneles vadja mõjutustega segakeelt. Poluvernikute olmet tutvustab **lisaku** muuseum. Lähedal asuval Täriveri mäel (94 m) kõrguv 28 m kõrge vaatetorn kutsub tippu ronima ning veenduma, et hea ilmaga paistab Peipsi kätte küll.

Mäetagusel kohtuvad Eesti küla eluolu ja baltisaksa kultuur. Mäetaguse pärliks on kahtlemata von Rosenite aadliperekonnale kuulunud mõis, mis rajati 1796. aastal. Klassitsistlikus stiilis härrastemaja on rikkalikult kaunistatud interjööri. Hoone eheteks on algupärased tammepuust ukseid, puutrepp ja kaunis laemaal. Külastajate kasutuses on hotell, restoran ja Suplusmaja ja väike jäägrimuuseum. Mõisast kolm kilomeetrit loodes kõrge künka tipus paikneb von Rosenite neogooti stiilis matusekabel.

Tudulinna hüdroelektrijaam ehitati 1947. aastal komsomoli löökehitusena, see tootis elektrivoolu 1960. aastani. 1990ndate lõpul toestati vana lagunenud tamm ja rajati uus 150 KW koguvõimsusega elektrijaam, mis läks käiku 1999. aastal ja töötab praeguseni.

Rahvajutt pajatab, et kord hakanud kaks venda Tudulinna mäele linna ehitama. Vanakuri tulnud karja ja seganud vendade ehitustöö. Linna ehitus jäänud pooleli ja see vajunud maa alla. Kuna linn ju mäe sees „tudub“, siis pandudki paigale selline nimi.

Tudulinna mehed olevat ennemuiste olnud kanged vokke treima. Mihkclipäevaks pidi igal mehel 30 vokki valmis olema.

Rannapungerja jõe ääres asub 16. sajandi 2. veerandil asustatud samanimeline väike kaluriküla. Peipsi rannas kõrgub tuletorn (1937), mis praegusajal on kuulus oma tuletornikontsertide poolest. Plinkiv vana tuletorn toob igal suvel Rannapungerjale kokku tuhandeid muusikasõpru. Rannapungerja kandi teeb omanäoliseks Järuska sild, mis on ainus katusega sild Eestis.

Avinurmet võib auga Eesti puutööpealinnaks nimetada, sest puutöö on seal kandis elatist andnud juba sajandeid. Külas tegutsevad nii Puiduait kui ka Elulaadikeskus, muuseum, käsitöötod ja õpitoad -tegevust leidub nii suurtele kui väikestele. Aasta üheks tähtsündmuseks on jaanilauapäeval toimuv Avinurme tünnilaat. Kitsarööpmelise raudtee 178,5-meetrise lõigul saab teha väikse rongisõidu.

Peipsi äärest viis läbi ajalooliselt ja kaubanduslikult tähtis Peterburi– Narva–Tartu–Riia postimaantee. Kuulsamaid ja suuremaid hobupostijaamu oli **Ninasil**. Siit liikusid läbi suured sõjaväed ja Ninasil peatusid tähtsad ajaloolised isikud: Karl XII, Katariina II, Aleksander Suurov, Ferenc Liszt, Friedrich Schumann, Honore de Balsac, Elias Lönnrot jt.

Mustvee umbes 1200 elanikuga väike-linnas on Eesti linnadest elaniku kohta kõige rohkem kirikuid – kokku 5! Siin elavad külg-külje kõrval eri rahvused ja kultuurid: 17. sajandil rändasid Venemaalt Peipsi järve läänekaldale kirikulõhe eest põgene-nud vanausulised, 19. saj. algul saabusid neile aladele ainuusulised latgalid, siia maile saabus isegi taanlasi.

Mustvees saab külastada Vanausuliste Koduloomuuseumit, kus on väljapanek Mustvee ajaloo ning vene vanausuliste eluolust. Mustvee üheks sümboliks on ka Peipsi kaldal seisev monument "Leinav tütarlaps" (1973, Elmar Rebane).

Ega täpselt ei märkagi, mil Mustvee linnast seitsme kilomeetri pikkuse **Raja-Kükita-Tiheda-Kasepää tänavküla** algusesse oled jõudnud. Neid tüüpilisi vene 18.-19. sajandi hõngulisi kalurikülasid ilmestavad puust ja kivist elamud. Majade taga on võõra silma eest varjatud siseõued abihoonete ning peenra-maadega.

Raja külas järve kaldal seisab üks väheseid puidust sakraalehitisi - kollane skeedihooned koos kellatorniga (1910). Ehituse eestvedajaks ja suureks annetajaks oli sinne kuulsa ikoonimaali koolkonna rajaja Gavriil Frolov (1854-1930). Paljud Frolovi loodud ikoonid kaunistavad nii Raja palvela kui ka teiste Peipsiääre vanausuliste pühamute sisemust. Palvelas on säilinud ikoonimaalija Frolovi tuba.

Kükita külas on vaatamisväärsuseks väike kivist palvela järvekaldal, mis on valminud sügaval stagnatsioonialal – 1949. aastal. Siin-seal on näha sibula- ja kalakuivatuseks rajatud abihooned.

Tiheda külas on otse järverannal „Peipsi järve elu tuba“ ja Samovarimuuseum, kus on välja pandud kümneid eri mõõtu samovare ning tegutseb väike käsitööpood. Kindlasti sobib kogupereürituseks augusti algul **Kasepää**l toimuv Kalevipoja kala- ja vee-festival.

Kodavere asukad on segunenud I aastatuhande lõpus ja 12.-15. sajandil venelaste ja vadjalastega. Selles muistses eesti kalurikülas on läbi aegade olnud põhiliseks elatusallikaks kalapüük. Kodavere motiiv on oma teostesse põiminud luuletaja ja prosaist Juhan Liiv (1864-1913), Kodavere kandist on pärit maailma-kuulus helilooja Eduard Tubin (1905-1982).

Kallaste kaluriküla asutasid peamiselt Novgorodi mailt põgenenud vanausulised. Tüüpilisest vene kalurikülalt alla tuhande elanikuga väikelinnaks kasvanud Kallastel saab näha ligi kilomeetri pikkust devoni liivakivipaljandit ning nõukogudeaegset arhitektuuri. Augustis peetakse siin igal aastal Kallaste kala- ja sibula-laata, veebruaris kummi-jukude – Karakatsate –paraade.

Kallastelt algab üks omamoodi tee – see on **Sibulatee**. Sibulatee on seest siiru-viiruline ja pealt kullakarvaline. Oma-vahel põimuvad eri kultuurid ja keeled, säravad kultuuripärlid ja omanäoline külamiljö.

Nina neemenukk ulatub Peipsi järve justkui terav nina, sellest on küla oma nimegi saanud. Nina külas saab uudis-tada tuletorni (1936), õigeusu kirikut (1928), Kalevipoja silda ehk kivilõvi ning kunagist piirivalvekordonit. Talvel võib Ninal mõnikord näha omapärast loodus-nähtust – rüsiää, mis randa kõrgeid jäämägesid moodustab.

Alatskivi on Peipsimaa pärl, mis asub ürgoru nõlvadel, muistsete linnuse-asete ja metsade rüpes. Alatskivi mõisa peahoone ehk lossi eeskujuks on olnud Šotimaal asuv kuninglik residents Balmoral. Alatskivi loss valmis 1885. aastal, mõisa enda ajalugu algab juba XVI sajandi keskpaigast. Loss tutvustab von Nolckenite eluruume, helilooja Eduard Tubina loomingut ja Vahakujude muuseumis mõisateenijate elu. Mõisahoonet ümbritseb avar park Hirveaed.

Alatskivilt mõned kilomeetrid edela poole asub **Rupsi** küla. Liivi Muuseumis on vaadata 19. sajandi lõpu, 20. saj. alguse eesti rahva poolt armastatud kirjanike-luuletajate Juhan ja Jakob Liivi kodutalu. Samas saab tutvuda Kodavere kihel-konna kultuuri ja keelt tutvustava püsi-näitusega.

